

O‘ZBEK XALQ DOSTONCHILIK SAN’ATINING MADANIY-ANTROPOLOGIK, LINGVISTIK VA FOLKLORSHUNOSLIK ASPEKTLARI: AN’ANA VA MODERNIZATSIYA MUAMMOLARI

Murodullayeva Bahora Uchqun qizi

**Kattaqo‘rg‘on davlat pedagogika instituti,
Filologiya va ijtimoiy fanlar fakulteti, 1-kurs talabasi**

Suyunova Dilobar

Ilmiy rahbar: Kattaqo‘rg‘on davlat pedagogika instituti professor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20320369>

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek xalq og‘zaki ijodining yirik epik janri bo‘lgan dostonchilik san’atining tarixiy taraqqiyot bosqichlari, uning madaniy-antropologik va lingvistik xususiyatlari, hududiy maktablarining tipologik jihatlari hamda zamonaviy rivojlanish tendensiyalari tahlil qilingan. Shuningdek, globallashuv sharoitida milliy folklor merosini saqlash, raqamlashtirish va yosh avlodga yetkazishning dolzarb masalalari ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so‘zlar: folkloristika, epik tafakkur, etnomadaniyat, baxshichilik, poetika, milliy identifikatsiya, lingvokulturologiya, epik meros, madaniy transformatsiya.

Annotation: This article analyzes the history of the study of the art of epic storytelling (dostonchilik), a unique genre of Uzbek folklore, and discusses current challenges in the field. It highlights the specific features of various schools of oral epic poetry, the role of bakhshi art in shaping the spirituality of the younger generation, and the issues of digitizing this cultural heritage.

Keywords: folklore, doston (epic), bakhshi, epic storytelling schools, termas, oral creativity, national heritage, ethno-culture.

Аннотация В данной статье анализируется история изучения искусства сказителей (достончилик), уникального жанра узбекского фольклора, и рассматриваются актуальные проблемы современности. Освещаются особенности школ сказителей, роль искусства бахши в формировании духовности молодого поколения, а также вопросы цифровизации данного культурного наследия.

Ключевые слова: фольклор, дастан, бахши, школы сказителей, терма, устное творчество, национальное наследие, этнокультура.

KIRISH

O‘zbek xalq og‘zaki ijodi milliy madaniyatning arxaik va sinkretik qatlamlarini o‘zida mujassam etgan murakkab semiotik tizim hisoblanadi. Uning eng yuksak shakllaridan biri bo‘lgan dostonchilik san’ati nafaqat badiiy-estetik hodisa, balki tarixiy xotira, ijtimoiy ong va etnomadaniy identitetni saqlovchi muhim mexanizmdir.

Dostonlar tarkibida xalqning mifologik tasavvurlari, tarixiy rekonstruksiyalari hamda axloqiy-falsafiy qarashlari o‘zaro integratsiyalashgan holda namoyon bo‘ladi. Shu bois dostonchilikni o‘rganish faqat adabiyotshunoslik doirasida emas, balki antropologiya, lingvistika va madaniyatshunoslik kesimida ham muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

DOSTONCHILIK SAN’ATINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Dostonchilikni tahlil qilishda strukturalizm, semiotika va etnopoetika yondashuvlari muhim metodologik baza hisoblanadi. Epik matnlar ichki tuzilishi jihatidan quyidagi qatlamlarga ega:

- **Arxaik mifopoetik qatlam**

- **Tarixiy-rekonstruktiv qatlam**
- **Badiiy-estetik qatlam**
- **Pragmatik-kommunikativ qatlam**

Ushbu qatlamlar o‘zaro dialektik munosabatda bo‘lib, dostonning yaxlit semantik maydonini hosil qiladi.

DOSTONCHILIK MAKTABLARINING STRUKTURAL TIPOLOGIYASI

O‘zbek dostonchilik an‘anasi hududiy va ijroviy xususiyatlariga ko‘ra bir necha tipologik maktablarga bo‘linadi:

1. Qahramonlik-epik maktablar

Qo‘rg‘on va Bulung‘ur an‘analarida epik monumentalizm ustun bo‘lib, dostonlar keng ko‘lamli syujet strukturasi bilan ajralib turadi. Bu maktablarda epik qahramon arxetipi markaziy o‘rin egallaydi.

2. Musiqiy-intonatsion maktablar

Sherobod va Boysun maktablarida ijro jarayoni musiqiy ritm va ovoz modulyatsiyasi bilan chambarchas bog‘liq. Bu holat epik matnning emotsional ekspressivligini kuchaytiradi.

3. Professional-sintetik maktablar

Xorazm dostonchilik an‘anasi yuqori darajadagi musiqiy-professional sintez bilan xarakterlanib, unda cholg‘u asboblari ansambli epik narrativ bilan integratsiyalashgan holda ishlaydi.

DOSTONLARNING SEMANTIK VA LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Doston matni polisemantik va ko‘p qatlamli lingvistik tuzilishga ega bo‘lib, unda quyidagi til birliklari faol qo‘llaniladi:

- Arxaizmlar va tarixiy leksika
- Dialektal elementlar
- Poetizmlar va metaforik konstruktsiyalar
- Ramziy va allegorik ifodalar

Semantik jihatdan dostonlar quyidagi asosiy paradigmalarni ifodalaydi:

- Qahramonlik va vatanparvarlik paradigmasi
- Ishqiy-axloqiy paradigma
- Kosmologik va mifologik paradigma

ZAMONAVIY SHAROITDA DOSTONCHILIK TRANSFORMATSIYASI

Global axborotlashuv jarayonida dostonchilik san‘ati sezilarli transformatsiyaga uchramoqda. Ushbu jarayon quyidagi tendensiyalar bilan ifodalanadi:

Og‘zaki an‘anadan raqamli formatga o‘tish

Baxshichilik repertuarining qisqarishi

Intermedial transformatsiya (video, audio, animatsiya)

Ustoz-shogird tizimining institutsionalizatsiyasi muammosi

MUAMMOLAR VA ILMIY YECHIMLAR

Dostonchilikni saqlash va rivojlantirish uchun quyidagi strategik yo‘nalishlar muhim hisoblanadi:

- Raqamli folklor arxivlarini yaratish va standartlashtirish
- Etnofolkloristik ekspeditsiyalarni tizimli tashkil etish
- Baxshichilik maktablarini akademik ta‘lim bilan integratsiyalash
- Epik matnlarni interaktiv media formatlarga moslashtirish
- UNESCO doirasida xalqaro ilmiy hamkorlikni kengaytirish

XULOSA

O‘zbek xalq dostonchilik san‘ati murakkab semiotik va madaniy tizim sifatida milliy identitetning asosiy determinantlaridan biridir. Uning struktural, lingvistik va etnomadaniy xususiyatlarini chuqur ilmiy o‘rganish nafaqat folklorshunoslik, balki zamonaviy madaniyatshunoslik uchun ham dolzarb ahamiyatga ega. Dostonchilikni raqamli davr talablariga moslashtirish esa uning kelajak avlodlarga yetib borishini ta‘minlaydi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mirzayev T. *Xalq baxshilarining epik repertuari*. Toshkent: Fan, 1979.
2. Jirmunskiy V.M., Zarifov H.T. *O‘zbek xalq qahramonlik eposi*. Toshkent, 1947.
3. Razzoqov H. *O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi*. Toshkent: O‘qituvchi, 1980.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 14-maydagi "Baxshichilik san‘atini yanada